[אוג הבורסקאים – עץ נשיר הגדל בחבל הים-תיכוני (מאי 2020)]

כתבה: ערגה אלוני

אוג הבורסקאים (משפחת האלתיים) הוא עץ נמוך (עד 3.5 מ'), נשיר, בעל נוף מעוגל וסבוך הגדל בחבל ההר הים-תיכוני.

לצמח גבעולים זקופים המתפתחים כמעט מבסיסו. העלים מורכבים, העלעלים יושבים על ציר מרכזי ששוליו מורחבים ("כנפיים"). אורך העלה 10-15 ס"מ, העלעלים 6-10 זוגות מסודרים נגדית שעירים, שפתם חרוקה. לקראת שלכת משנים העלים את צבעם לאדום.

מימין: שיח אוג הבורסקאים. באמצע צמח צעיר שנבט ספונטנית. צילומים ערגה אלוני©. משמאל הצמח מאדים לקראת שלכת במורדות החרמון. באדיבות "צמח השדה"©

אוֹג הַבּוּרְסְקָאִים הוא עץ דו מיני או פוליגמי (זהרי 1972) –עם פרחים חד מיניים ודו מיניים באותו עץ. פורח מאפריל עד יוני. הפרחים קטנים (3-4 מ"מ) ערוכים באשכול צפוף בקצות הענפים או בחיק העלים. הפרח לבן ירקרק, פרחי הזוויג הזכרי גדולים יותר. הגביע בן 4-5 אונות כמעט שוות. עלי הכותרת 4-6. מספר האבקנים בפרחי הזוויג הזכרי 4-6 או 10. השחלה יושבת בת מגורה אחת צבעה אדום. עמודי עלי 3 צהובים חופשיים (Zohary

1966). הפרחים מואבקים ע"י חרקים כמו דבורים קטנות או זבובים- (בשונה מהאבקת האוג ע"י חרקים, הסוג **אלה** מואבק ע"י רוח. ע"כ, יתכן שהאלה היא סקציה נפרדת שהתמיינה מהסוג **אוג** ועברה להאבקת רוח). הפירות ערוכים באשכולות צפופים המבשילים בקיץ. הפרי דמוי ענבה (איננו עסיסי) פחוס, בעל קליפה מתקתקה מכוסה שערות בלוטיות. בהבשלת הפרי, משנה צבעו מירוק לאדום. ה**אוג** מתרבה מזרעים וכן מענפים שמשרישים ע"פ הקרקע. בעת שריפה הפגיעה בצמח לרוב לא מכחידה אותו והוא מתאושש ומלבלב לאחר זמן.

מימין: אוג הבורסקאים תפרחת ופרחים. משמאל: פרות של אוג הבורסקאים בהבשלה. צילם נועם עביצל באדיבות "צמח השדה" ©. באמצע: תפרחת לפני פריחה, בראש ענף. תמונה ערגה אלוני©

הצמח גדל בקרקעות חרסיתיות מנוקזות, עמיד לתכולת גיר גבוהה בקרקע, וגדל גם על בזלת וטוף, בשמש מלאה ובחצי צל. שכיח בחבל הים תיכוני ההררי בטרסות נטושות, דרדרת ובמעזבות. בארץ יתכן שהוא גם פליט-תרבות שגודל בעבר כצמח תועלת על טרסות בהר. מצויות עדויות שהאוג תפס מקום חשוב כגידול חקלאי בתקופת המשנה והתלמוד לתעשיית הבורסקאות (עמר 1993). כיום הוא שכיח בכפרים נטושים או בסמוך להם כשהוא גדל בקבוצות. תפוצתו בארץ: חרמון, גולן, גליל, עמק ירדן עליון, כרמל, הרי שומרון, הרי יהודה, שרון, והשפלה. בחרמון מצוי ברום 1,800-1,300 מ' ובתקופת השלכת צובע את המדרונות באדום. ברמת הגולן גדל על בזלת וטוף ומהווה מרכיב בחורש. תפוצתו משתרעת בארצות דרום הים התיכון במזרח התיכון, דרום מזרח אנטוליה מערב אסיה ובאפריקה.

אוג הבורסקאים מוכר כצמח תועלת ולו מספר שימושים: מוכר ברפואה העממית כצמח מרפא, ידוע כצמח תבלין חשוב, והוא מרכיב בתעשיית הבורסקאות והפקת צבע. ברפואה העממית משתמשים בפרי כתוש נגד שלשול, דיזנטריה כאב-בטן, חום, דלקות, כיבים, הסדרת עיכול, מחלות מעיים ודרכי השתן, דימומים ודלקות בלחמית העיניים. זרעים כתושים

מוכרים גם כמעוררי תאבון וכחומר משתן. בדיקת תכולת החומרים הכימיים בצמח הראתה שהם מכילים פלבונואידים בעיקר קוורציטין וטאנינים, גליקוסידים, חומצות כמו חומצה גאלית, שמנים אתרים ועוד (Asgarpana 2014). Saati & נימצאו הבדלים בין פרי בשל לפרי בוסר – שתכולת הטאנינים בו גבוהה יותר. כ"כ נמצא שהפרי והשמן המופק מזרעיו מכיל מספר חומצות וחומרים ארומטיים שיש ביכולתם לנטרל פעילות של חיידקים גורמי מחלות כמו קולי, פסאודומונס שיגליה ועוד. אחדים הם חומרים אנטיאוקסידנטים. העלים בעלי ריכוז גבוה של טאנינים נקשרים לחלבון ומשנים את הרכבו.

כתבלין, משתמשים בפרי כתוש המוכר בשם סומאק**,** שהוא אחד מהמרכיבים של התבלין "זעתר". סומאק מוסף לתבשילים שונים ומקנה להם צבע וארומה. כמו כן משמשת קליפת הפרי לחליטת משקה חמוץ וגם לייצור חומץ. חומץ זה היה מוכר בתקופה הרומית בטרם השתמשו בלימון.

בעיבוד עורות מסורתי, שלא נעשה בחומרים כימיים, משמשים העלים והפרי בבורסקאות. לאחר שעור בעל החיים הושרה בסיד כבוי, ואח"כ נשטף במים, עלים יבשים וקליפות הפרי משמשים לבירוס העור. זהו תהליך של שפשוף העור בחלקי הצמח העשירים בטאנינים. הטאנינים נקשרים בעת העיבוד לחלבון הקולגן וגורמים לריכוכו ונקיונו. עי"כ נמנע ריקבון והעור נעשה גמיש ורך. מקליפות הגזע והשורשים הכינו צבע צהוב אשר שימש לצביעת אריגים או שימש כחומר מייצב. בעבר, גודל האוג למטרות מסחריות בסיציליה ובדרום איטליה ונועד בעיקר כחומר לבורסקאות שנחשב ליוקרתי ומשובח והיה מוכר בשם אוג סיציליאני.

בסוג אוג גדלים בארץ 3 מינים: **אוג הבורסקאים**, **אוג מחומש** ו**אוג קוצני**.

ספרות:

ויזל י ועזריה א 1978 עצי בר בישראל. מדור לאקולוגיה והחברה להגנת הטבע.

זוהרי מ 1978 כל עולם הצמחים. עם עובד. תל-אביב.

עמר ז 1993 אוג הבורסקאים בעת העתיקה. עם וארץ מוזיאון א"י, ת"א. עמ' 191-198.

פינברון-דותן נ ודנין א 1991 המגדיר לצמחי-בר בארץ-ישראל. כנה. ירושלים.

קריספיל נ 1986 צמחי מרפא – מדריך שדה לצמחי המרפא של ארץ-ישראל. הוצאת המחבר.

———————————————————————————————————-

Asgarpana J and Saati S 2014 An overview on phytochemical and pharmacological properties of *Rhus coriaria* L. RJP Vol 1 Issue 3 pp 47-54.

Brunke EJ Hammerschmidt FJ Schmaus G and Akgui G 2006 The essential oil of *Rhus coriaria* L. fruits Frag J. 8(4) pp. 209-214.

Sevgi G 2019 neuroprotective Effect, Antimicrobial and Antioxidant Potentials of Sumac *Rhus coriaria* L. Fruit Extracts. Hacettepe jou. Bio & chemistry, Vol. 47 iss2 pp. 165-170.

Zohary M 1966 Flora Palaestina. The Israel Academy of Sciences and humanities Jerusalem.

==========

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

לציטוט: אלוני ע 2020 אוג הבורסקאים Rhus coriaria עץ נשיר הגדל בחבל הים-תיכוני (מאי 2020), כתב-עת "כלנית", מספר 7.
https://www.kalanit.org.il/rhus-coriaria-flowering-may2020